

КӨЛІКТЕ БАҚЫЛАУ ЖҮЙЕСІН ҚОЛДАНУ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ

*Лян Е., магистрант 2 курс "Экономика" ФПБ
agdinaras@mail.ru*

*Ғылыми жетекшісі: Туркебаева З.Т., э. г. к., профессор
Л. Б. Гончаров атындағы КазАЖИ (Алматы қ.)*

Көлік кәсіпорындарының тиімді жұмыс істеуі үшін оның барлық бизнес-процестерінде стратегиялық және жедел басқаруға кешенді көзқарас қажет.

Сондықтан Қазақстан Республикасында көлік ұйымдарының бақылау жүйесін қалыптастырудың перспективалары мен негізгі кезеңдерін қарастыру қажет.

Басқару жүйесінің тұжырымдамасы ретінде бақылау ұйымдардың жұмыс істеуінің сыртқы жағдайларының өзгеруіне жауап болды.

Басқару басқару жүйесін қолдаудың маңызды функциясын орындайды және айналысады:

- жоспарлау және мақсат қою (жаһандық және жергілікті стратегиялар);

- ішкі және сыртқы ақпаратты жинау, талдау;

- мақсатты басқару, үйлестіру және бақылау.

Бақылаудың мақсаты-кәсіпорынның жаһандық және жергілікті мақсаттарын (стратегияларын) жүзеге асыру.

Бұл ретте ең жоғары мақсат-кәсіпорынның тұрақтылығын сақтау және табысты дамуы. Бақылаудың негізгі міндеттерін келесідей топтастыруға болады:

- есепке алу, жоспарлау және болжау процестерін ақпараттық қамтамасыз ету;

- кәсіпорын қызметінің өндірістік және қаржылық аспектілерін реттеу және бақылау;

- интеграция, жүйелік ұйымдастыру және үйлестіру функциясын орындау;

- жоспарлау (жедел, стратегиялық, инвестициялық);

- бақылау (берілген және нақты көрсеткіштерді салыстыру, қатынастарды талдау, артықшылықтар мен кемшіліктерді талдау);

- басқару (стратегиялар мен міндеттерді дайындау, түзету жөніндегі іс-шараларды жүргізу).

Экономикалық дамыған және дамушы елдерде контроллингті

қолдануға негізделген кәсіпорындарды басқару жүйесін енгізудің оң тәжірибесі туралы деректер бар. Мысалы, басқару процесіне бақылау бағдарламаларын қолданудың әсері (басқару тиімділігінің өсуі) - 36,9% - ға, ал зерттелген компанияларда шешімдер сапасының өсуі 43 -19% - ға артуы мүмкін. Бұл оң нәтиже бақылау ұйымды басқару процесін алға қойылған мақсаттарға жетуге бағыттайтындығына байланысты.

Бақылау жүйесін қалыптастырудың бірінші кезеңі-бизнес-процестерді модельдеу-ұйымның оңтайлы жұмыс моделін, жұмыс үшін қажетті ресурстарды анықтауға, ақпараттық жүйені енгізу арқылы қандай процестерді автоматтандыруға болатындығын түсінуге, әр жеке процеске құндық баға беруге мүмкіндік береді. Осылайша, көлік ұйымының бизнес-процестерін бөліп көрсетуге болады:" жолаушыларды тасымалдау"," клиенттердің көлік құралдарына техникалық қызмет көрсету және жөндеу"," Диагностика " және т.б. және олардың параметрлерін анықтаңыз.

Екінші кезеңде кәсіпорынның стратегиялық мақсаттарына негізделген теңдестірілген көрсеткіштер жүйесі (ССП) құрылады; стратегиялық карта құрылады.

Теңдестірілген көрсеткіштер жүйесіне (ССП) тұрақты мониторинг жүргізуге арналған Карта.

Мәселен, мысалы, көлік кәсіпорнының миссиясы: халықтың, кәсіпорындар мен ұйымдардың автобус көлігімен жолаушылар тасымалына деген қажеттіліктерін қанағаттандыру; сондай-ақ пайда табуға, сондай-ақ бәсекеге қабілеттілікті арттыруға, қаржылық тұрақтылыққа қол жеткізуге бағытталған шаруашылық қызметті жүзеге асыру бойынша мақсаттар мен міндеттер қою болуы мүмкін. Көрсетілген перспективаларға 19 көрсеткіштен тұратын әзірленген теңгерімді көрсеткіштер жүйесі (ССП) сәйкес келеді.

Ссп кәсіпорынның жай-күйінің тұрақты кесіндісін береді, яғни оның мониторингі ұйым қызметінің әртүрлі аспектілерін сипаттайтын көрсеткіштер топтары арасындағы себеп-салдарлық байланыстарды, ұйым мен оның шаруашылық бөлімшелерінің көрсеткіштері арасындағы, сондай-ақ Нәтижелілік пен сыйақы көрсеткіштері арасындағы байланысты анықтауға мүмкіндік береді.

Белгілі бір индикатордың мақсатты мәнін анықтаудың қиындығы нақты қол жетімді және өлшенетін деңгейді табу болып табылады. Мысалы, стратегиялық мақсат үшін – рентабельділікті арттыру үшін – О.Ю. Матанцеваның зерттеу нәтижелері негізінде

жылына 6% рентабельділіктің өсуінің мақсатты мәні анықталды [2, б. 18] тасымалдаудың рентабельділігінің оңтайлы деңгейі және зерттелетін ұйымның табыстылығының өсуінің анықталған резервтері туралы.

Сsp негізінде ұйымның бөлімшелері мен қызметкерлерінің КРІ жүйесі құрылады.

Үшінші кезеңде ұйым шығындарын басқару жүйесін жетілдіру қажет және шығындарды азайту бірінші кезектегі міндет болып табылады.

Шығындарды басқарушылық есепке алуды ABC (activity based costing) әдісімен есептеу арқылы толықтыру оңтайландырылуы және негізделген шешімдер қабылдауы қажет шығындардың түрлерін дәлірек анықтауға мүмкіндік береді.

Осылайша, көлік ұйымы үшін бақылау жүйесін қолдану Кәсіпорынның сыртқы және ішкі ортасындағы өзгерістерге жедел әрекет ете отырып, алға қойылған мақсаттарға қол жеткізуге бағытталған әрекеттерді тиімдірек орындауға мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі.

1. Юсупова С. Я., Макрусев В. В., Бойкова М. в. бақылау жүйесіндегі Инновация // экономикалық жүйелерді басқару: электрондық Ғылыми журнал. 2019.
2. Вебер, Юрген Бақылауға кіріспе / Юрген Вебер. - М.: Китони, 2020. - 690 с.
3. Т. Л. Якубовская, А. Г. Шкомплетова Көлік ұйымдарын басқару жүйесінде бақылауды қолдану. Беларусь ұлттық техникалық университеті, Минск қ., Беларусь электрондық Ғылыми журнал. 2020. - № 9.